

ZMNE STRATÉGIAI VÉDELMI KUTATÓKÖZPONT

ELEMZÉSEK – 2007/2

1581 Budapest Pf. 15 Tel: 432-90-92 Fax: 432-90-58

Válaszúton a lengyel atlantizmus?

Az Egyesült Államok 2007. január végén hivatalosan is ajánlatot tett Prágának és Varsónak az amerikai nemzeti rakétavédelmi rendszer (NMD) elemeinek csehországi és lengyelországi telepítésére vonatkozóan. Ennek értelmében Washington az alaskai Fort Greely és kaliforniai Vandenberg támaszpontok mellett a rendszer harmadik – amerikai területen kívüli – pillérét e két országban tervezi felépíteni. Az 5000 km hatósugarú radart a Prágától mintegy 60 kilométerre, délnyugatra fekvő Trokavec közelében fekvő Brdy-hegyre, az ellenrakéták silóit és indítórendszerét pedig a Balti-tenger partján (Debrzno, Rzędzikowo, vagy Zegrze Pomorskie). Az első lelkesedést követően komoly vita alakult ki Lengyelországban a rakétavédelmi rendszer befogadásáról.

A lengyel atlantizmus sajátosságairól¹

Az elmúlt évtizedben számos elemző úgy vélte, hogy Lengyelországnak a rendszerváltás óta kialakított és fenntartott stratégiai kapcsolata az Egyesült Államokkal, illetve határozott elkötelezettsége a transzatlanti Európa mellett elsősorban hagyományos értelemben vett biztonságpolitikai indíttatású éppúgy, mint az orosz befolyástól aggódó balti vagy az 1990-es évek háborúinak visszatérésétől féltő balkáni államoké. Valójában azonban egyetlen olyan lengyel hivatalos biztonságpolitikai dokumentumot vagy nyilatkozatot sem találunk az elmúlt évekből, amely azt támasztaná alá, vagy akár csupán sejtetné, hogy Lengyelország bárhol is katonai fenyegetést érzékelt közvetlen környezetéből. Ebből a szempontból Varsó számára már a NATO-tagság sem elsősorban a szövetség biztonsági garanciája miatt volt fontos, hanem sokkal inkább azért, mert egy olyan releváns szervezet tagjává vált, amelyen keresztül hatékonyan képes növelni politikai befolyását a biztonsági kérdések tekintetében. A lengyel vezetés számára az is világos volt már a kezdetektől, hogy az ország NATO-tagsága alapvetően az Egyesült Államoktól függ, szövetségbeli súlya pedig a nemzetközi békefenntartásban és válságkezelésben vállalt szerepétől. Emellett az 1990-es évek fordulóját uraló „Vissza Európába” eufória elmúltával az is kiderült a lengyelek számára, hogy az európai integráción belül – ahol döntő mértékben és végső soron a gazdasági potenciál adja meg a tagállamok hatalmi súlyát – a gazdaságilag elmaradott Lengyelország aligha képes hamar elérni a terület és népesség szempontjából hozzá hasonló nyugat-európai országok befolyását. Ráadásul pozícióit még NATO- és EU-tagságát követően is erősen befolyásolja majd két olyan európai nagyhatalom közvetlen szomszédsága, mint Németország és Oroszország. Vagyis a *lengyel-amerikai kapcsolatokra és a transzatlanti viszonyhoz való varsói ragaszkodásra sokkal inkább úgy kell tekintenünk* (különösen amióta Lengyelországnak biztos helye van a NATO-ban és az EU-ban), *mint egy olyan politikai eszközre, amivel a mindenkori lengyel vezetés kompenzálni igyekszik Lengyelország hátrányait*, és növelni reméli az ország tényleges súlyát a világban, de különösen Európában és saját régiójában.

Ez a kompenzációs atlantista politika motiválta Varsót Irak kapcsán, ahol Lengyelország úgy lett egyik legszorosabb szövetségese az amerikai–brit kettősnek és úgy kapott felkérést egy önálló stabilizációs zóna vezetésére, hogy politikai támogatása, illetve az amerikai nézőpont következetes európai képviselője mellett nem egészen kétszáz katonája (GROM) vett részt az Irak elleni katonai műveletek első szakaszában. Ez motiválta az afganisztáni lengyel kontingens létszámának megemelésére tett ígéretét a 2006. novemberi rigai csúcson, s ez motiválta abban is, hogy – miközben gyakran nyílt nemtetszését fejezi ki Európának a CFSP révén elérendő, globális biztonságpolitikai ambíciókat megfogalmazó önállósulása kapcsán – igen aktívan és kezdeményezően vesz részt az ESDP-ben.

A rakétavédelmi terv egykor és most

A hivatalos Varsót alighanem ez a kompenzációs atlantizmus motiválja az amerikai nemzeti rakétavédelmi rendszer elemeinek befogadása kapcsán is. Ebből a szempontból tehát rendkívül következetes

¹ Ld. erről Tóth Péter: *A középhatalmi szerep lehetőségei és korlátai Közép-Európában – a lengyel eset*. Védelmi Tanulmányok 40. Budapest, Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, 2000. 108 o.; Tóth Péter: *Egy atlantista európai eset, avagy Lengyelország útja az Európai Unióba*. In: Kiss J. László (szerk.): *A Huszonötök Európái*. Osiris Kiadó, 2005. 678-711. o.

a lengyel politika. A kérdés persze az, hogy az NMD elemeinek lengyelországi telepítése mit hoz majd valójában a lengyel konyhára?

Azt Varsóban is nyilvánvalóan látják, hogy az amerikai rakétavédelmi rendszer befogadása minden korábbinál határozottabb és tartósabb stratégiai elkötelezettséget jelent majd Lengyelország számára az Egyesült Államok és az Egyesült Államok európai jelenléte mellett. Látták már ezt akkor is, amikor 2001 májusában először vetődött fel a NATO szintjén a rakétavédelmi terv. A korabeli lengyel vezetés alighanem joggal gondolt arra, hogy a rakétavédelmi tervben való részvétel egyszerre erősítheti meg Lengyelország védelmét és pozícióját is a NATO-n belül. Ma – öt évvel később – azonban kissé más a helyzet.

Egyrészt 2001 szeptemberét követően az Egyesült Államok külpolitikájában felerősödött az unilaterális, a 2002 második felében és 2003 első hónapjaiban lezajlott nemzetközi Irak-vitában pedig a nyilvánosság számára is kiderült, hogy az Egyesült Államok és európai szövetségesei között korántsem minden tekintetben áll fenn a transzatlanti szövetség kapcsán oly gyakran hangoztatott érdek- és értékközösség.² Másrészt – különösen a 2005-ös parlamenti és elnökválasztást követően – megváltozott a lengyel vezetés környezetéhez való viszonya is: ma nem csupán az orosz relációban problematikus, de az új kormánykoalíciót erős bizalmatlanság jellemzi Németországgal szemben, s jó néhány megnyilatkozása és lépése az Európai Unión belül is vitákat gerjeszt. Végül harmadrészt – szemben a 2001-es elképzelésekkel – egyelőre semmi sem utal arra, hogy a Csehországba és Lengyelországba telepíteni tervezett rakétavédelmi rendszerelemek a NATO keretein belül kerülnének megvalósításra, s az amerikai nyilatkozatok ellenére az sem világos, hogy a csehországi radar és a lengyelországi ellenrakéták miként illeszkednének a NATO védelmi rendszeréhez.

Vagyis előfordulhat, hogy Lengyelország vállalkozásával nem az atlanti szövetséget erősíti majd, hanem egyszerűen az Egyesült Államok nemzeti védelmi rendszerének és a globális amerikai stratégia részévé válik. A kérdés az, hogy Lengyelország perspektivikus biztonsági helyzete igényli-e az ország ilyen mértékű elköteleződését az Egyesült Államok mellett?

A nemzeti rakétavédelmi rendszerhez az Egyesült Államok azt a reményt fűzi, hogy ennek révén megakadályozhatja az olyan távoli országoknak az Egyesült Államok, illetve Európa elleni esetleges rakétatámadásait, mint Irán és Észak-Korea. A lengyel rakétavédelmi vita egyes, NMD-párti képviselői ehhez még hozzáteszik – meglehetősen elmaszátolva –, hogy hasonló fenyegetés nem zárható ki a Lengyelország keleti határaihoz viszonylag közeli államok vagy terrorista csoportok részéről sem.³ Valóban nem zárható ki, de az mégis csak elgondolkodtató vagy legalábbis magyarázatra szorul, hogy miért pont Lengyelország lehet kitéve e fenyegetéseknek Európában olyannyira, hogy ezekre az amerikai nemzeti rakétavédelmi rendszer elemeinek befogadásával kelljen válaszolnia?

Még ha e kérdésre igennel is válaszol a lengyel politikai elit, akkor is számos probléma vár megoldásra.

Itt van mindjárt Oroszország, amely határozottan ellenzi az amerikai rakétavédelmi rendszer lengyelországi és csehországi telepítését, mi több, ennek érdekében komoly nyomást igyekszik gyakorolni az Egyesült Államokkal szövetséges európai országokra. Elég talán utalunk Putyin elnöknek a müncheni biztonságpolitikai konferencián (2007. február 9-11.) elmondott beszédére, majd az ezt követő oroszországi nyilatkozatokra, amelyek az INF-szerződés egyoldalú orosz felmondását helyezték kilátásba.⁴ Moszkva ugyanakkor láthatóan továbbra sem zárkózik el egy olyan, Európát védő közös rakétavédelmi rendszer kiépítésétől, amelynek ötlete 2001 elején vetődött fel Oroszország és a NATO között, sőt ennek elemeit akár saját területére is hajlandó lenne befogadni.⁵ Az orosz tiltakozás alighanem arra épít, hogy Európán belül is megoszlanak a vélemények az amerikai nemzeti rakétavédelmi tervről.⁶ Míg Franciaország markánsan ellenzi, Nagy-Britanniában a kormány támogatja, a közvélemény inkább elutasítja a tervet. Támogatja viszont Dánia és Norvégia is. A német belpolitika ugyanakkor erősen megosztott a kérdésben, a kritikusok elsősorban a német-orosz stratégiai partnerséget féltik a terv bilaterális megvalósulásától.

Nem véletlen tehát, hogy március elején vezető német politikusok – Martin Schultz (SDP), Ruprecht Polentz (CDU), sőt Franz Josef Jung (CDU) honvédelmi miniszter –, majd március 11-én maga

² Ld. erről Andor László – Tóth Péter – Valki László: *Irak – háborúra ítélve*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. 213-275. o.; Tóth Péter: *Az „új Európa” és a nemzetközi Irak-vita*. Védelmi Tanulmányok 59. ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, 2004. 100 o.

³ Bár ez új elem a hivatalos lengyel biztonság- és fenyegetés percepcióban, de megjegyezzük, hogy információink szerint Varsó a NATO-nál többször javasolta egy ún. COP (veszélyhelyzeti terv) lengyel területre vonatkozó elkészítését. Ilyen – ismereteink szerint – végül nem készült.

⁴ Andrzej Wilk: *Rosyjskie grozby pod adresem „tarczy antyrakietowej”*. *Tydzien na Wschodzie*, No. 1. 2007. március 7. 2-3. o. www.osw.waw.pl

⁵ Moszkva kész részt venni egy kollektív rakétavédelmi rendszerben. *Népszabadság*, 2007. március 30. <http://www.nol.hu/cikk/441014/>

⁶ Ld. erről: Ruttai László (szerk.): *A ballisztikus rakéták elleni védelem*. Budapest, 2006. (Kézirat) 86-95. o.

Angela Merkel kancellár is arra hívták fel Washington és Varsó figyelmét, hogy érdemes lenne intenzívebb dialógust folytatniuk Moszkvával a rakétavédelmi rendszer telepítése kapcsán.⁷ Három nappal korábban Jacques Chirac, a leköszönő francia elnök annak a véleményének adott hangot, hogy a rakétavédelmi rendszer megépítése „új megosztottsághoz vezethet Európában”.⁸ Mindezek jól jelzik azt, hogy Lengyelországnak nemcsak a lengyel–orosz kapcsolatok miatt érdeke Moszkva megnyugtatósa, de azért is, mert a rakétavédelmi rendszer telepítése komoly mértékben érintheti az orosz–európai kapcsolatokat is.

Látnunk kell azt is, hogy a rakétavédelmi rendszer telepítése komoly hatással lehet az európai–amerikai kapcsolatokra is, különösen, ha a bilaterális alapon megvalósuló projektet nem illesztik be az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének védelmi rendszerébe. Nem csupán abban az értelemben, hogy az NMD tovább gyengíti majd a NATO-t, de abban az értelemben is, hogy további érveket ad a többsebességű, illetve több körös Európa híveinek. E tekintetben külön problémát jelent, hogy miközben az európai politikusok egy része (pl. Franz Josef Jung, Angela Merkel Gyurcsány Ferenc és Jaap de Hoop Scheffer NATO-főtitkár) az észak-atlanti szövetség keretein belülre kívánja vonni rakétavédelmi rendszert, illetve az arról folyó vitát, a lengyel minisztertanács állandó bizottságának vezetője (Przemysław Gosiewski), majd Aleksander Szczygło is bejelentette: Varsó nem kíván osztozkodni a NATO-val a rakétavédelmi rendszeren.⁹

A prágai kormány, amely 2007. március 28-án jelentette be, hogy tárgyalásokat kezd az amerikai nemzeti rakétavédelmi rendszer elemeinek csehországi telepítéséről, Varsónál jóval rugalmasabb mutatkozik. Mirek Topolánek kormányfő már a tárgyalások megkezdéséről szóló döntést követő első nyilatkozataiban bejelentette, hogy Csehország tárgyalásokat kíván folytatni Moszkvával a kérdésről, s kifejezte Prágának azt a reményét is, hogy a radart sikerül majd beilleszteni a NATO rendszerébe.¹⁰

Lengyel érvek és ellenérvek a rakétavédelmi rendszerről

Radosław Sikorski volt lengyel védelmi miniszter 2006-ban, még a rakétavédelmi rendszer híveként, meglehetősen magasra srófolta az NMD lengyelországi telepítésének árát. A Washingtonnak átnyújtott Sikorski-listán a lengyel sajtó szerint többek között az alábbiak szerepeltek:¹¹

- rövid- és közép-hatótávolságú rakétákat elhárítani képes Patriot-rakéták (PAC-3) vagy ún. hadszíntéri nagy magasságú légtérvédelmi (THAAD) rakétarendszer lengyelországi telepítése az elavult orosz technikán alapuló lengyel légvédelem modernizálása érdekében;
- a telepítendő rakétavédelmi rendszernek a lengyel légierő F-16-aival való együttműködése;
- szorosabb lengyel-amerikai hírszerzési együttműködés, főleg a keleti – értsd az orosz és posztszovjet – relációban;
- a NATO-n belüli lengyel javaslatok erőteljesebb amerikai támogatása (pl. egy NATO hírszerzési bázis telepítése Lengyelországba);
- lengyel vállalatok és kutatóintézetek bevonása a rakétavédelmi rendszer kiépítésébe (az amerikai kormányzat a rakétavédelmi projekt lengyelországi és csehországi telepítésére 1,5 milliárd dollárt tervez kiadni¹²; lengyel számítások szerint az MD egész projektjére szánt 50 milliárd dollár 0,7 %-ából meg lehetne kétszerezni a lengyel költségvetés tudományos kutatásokra szánt évi 200 millió zlotyját);
- a rendszer működésének során Lengyelország szuverenitásának tiszteletben tartása (az amerikaiak ugyanis különleges státust szeretnének).

A rakétavédelmi rendszer melletti lengyel érvek egyrészt a Sikorski által megfogalmazott előnyökön, másrészt a korábban említett fenyegetettség-percepción (a lator államok és a terroristák fenyegetése, illetve a Lengyelország keleti határait érintő – pontosabban körül nem határolt – lehetséges fenyegetéseken) alapulnak. Emellett a lengyel–amerikai stratégiai kapcsolatok elmélyítésének lehetsé-

⁷ Joanna Sandorska: Intesyfikacja wewnatzrniemieckie dyskusji o amerykanskiej „tarczy antyraketowej”. *BEST OSW* No.1. 2007. március 8. 2-3. o.; Rosyjski przeciw wobec „tarczy antyraketowej” przynosi efekty. *Tydzien na Wschodzie*, No. 2. 2007. március 14. 4. o.

⁸ Uo.

⁹ Polska nie jest zainteresowana budowa tarczy w ramach NATO. 2007. március 23. [www.wiadomosci24.pl/artikul/gosiewski_polska_nie_jest_zainteresowana_budowa_tarczy_w_22860.html](http://wiadomosci24.pl/artikul/gosiewski_polska_nie_jest_zainteresowana_budowa_tarczy_w_22860.html); Tarcza tylko nasza. 2007. március 26. [www.redakcjawojkowska.pl/gazeta/index.php?option=com_content&task=view&id=2568&Itemid=27](http://redakcjawojkowska.pl/gazeta/index.php?option=com_content&task=view&id=2568&Itemid=27)

¹⁰ Budeme jednat o radaru-usa-rozhodla-vlada-fp1-/domaci.asp?c=A070328_071323_domaci_mad

¹¹ Co Polska chce uzyskać wraz z tarczą antyrakietową? *Gazeta Wyborcza*, 2007. január 22. <http://serwisy.gazeta.pl/swiat/1,34254,3865491.html>

¹² Základna USA v Evropě přijde na 1,5 miliardy dolarů. *Dnes*, 2007. március 26. http://zpravy.idnes.cz/zakladna-usa-v-evrope-prijde-na-1-5-miliardy-dolaru-fbr-zahranicni.asp?c=A070326_185343_zahranicni_zra

gét is erősen hangsúlyozzák, Lengyelországot egyfajta kelet-közép-európai Nagy-Britanniaként látta az Egyesült Államok szempontjából.¹³

A vita egyik érdekessége, hogy Radosław Sikorski 2007. február 5-én – más okok miatt – lemondott, s azóta éppen ő a rakétavédelmi rendszer telepítését ellenzők egyik szószólója. A volt honvédelmi miniszter „páfordulása” korántsem egyedi eset. A januári amerikai megkeresés óta ugyanis a lengyel sajtóban is egyre kritikusabb hangok váltották fel a kezdeti eufórikus – a telepítést igenlő – kommentárokat.

Ezek közül az egyik legmarkánsabb Roman Kuźniarnak, a Lengyel Külügyi Intézet (PISM) igazgatójának az álláspontja, aki már 2001-es felvetődésétől bírálta a rakétavédelmi rendszer tervét. Kuźniar 2007. február 6-án küldte el kritikus jelentését az amerikai rakétavédelmi rendszerről az ország biztontségáért felelős tisztviselőknél, két nappal később pedig – „a PISM működésének új koncepciójára” hivatkozva – a Jarosław Kaczyński miniszterelnök Kuźniart felmentette a PISM igazgatói posztjáról. Bár a jelentés bizalmas jellegű, a volt igazgató nyilatkozataiból kirajzolódnak azok a pontok, melyek miatt ellenezi a rendszer lengyelországi telepítését.¹⁴ Ezek – röviden összefoglalva – a következők:

- Nincs olyan valós fenyegetés, ami ellen a rendszer védelmet jelentene. A lator államok gyengék, s nincsenek abban a helyzetben, hogy támadást intézzenek a nagyhatalmak ellen, a terrorcsoportok pedig, inkább öngyilkos terroristákat alkalmaznak merényleteikhez.
- A rakétavédelmi rendszer stratégiai elhibázott ötlet, viszont bizonyos típusa - a mobil, ún. hadszíntéri rakétavédelmi rendszer (TMD), s nem a Lengyelországba telepíteni tervezett ún. nemzeti rakétavédelmi rendszer (NMD) – globális szinten bárhol bevethető az amerikai haderő támogatására. Ez azt jelenti, hogy az amerikai csapatok védve lennének bármilyen megtorlástól, teljes büntetlenséggel tehetnének bármit – pl. Ázsiában.
- Éppen ez utóbbi következtében a rakétavédelmi rendszer új fegyverkezési versenyhez vezethet. Azok az országok ugyanis, akik fenyegetve érzik magukat egy másik hatalom stratégiai túlsúlyától, úgy gondolhatják, hogy valamit tenniük kell, és egy, a „rakétavédelmi rendszer elleni védelmi rendszert” hozhatnak létre, illetve fejleszthetik támadópotenciáljukat. Az egész folyamat így a nemzetközi biztonság aláásásához vezethet.
- Lengyelország biztonsága szempontjából felesleges a nemzeti rakétavédelmi rendszer, sőt bizonyos értelemben csökkentené a lengyel biztonságot. Ezt egyébként a telepítés hívei is érzik, ezért is igényelnek ellentételezést a biztonság dimenziójában.
- Az NMD telepítése sértené és veszélyeztetné Lengyelország szuverenitását. Nem csupán a magukat fenyegetve érző államok rakétáinak a célkeresztjébe kerülne az ország, de aktivizálnák hírszerzésüket is. Emellett előfordulhatna, hogy Varsó csak a CNN-ből értesülne arról, hogy kilövésre kerültek a lengyel területre telepített rakéták.

Mindezek alapján Kuźniar szerint a rendszer lengyelországi telepítésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha az NMD a NATO keretei között valósulna meg és működne. Ez biztosíthatná ugyanis, hogy támadó akciókra ne használhassák fel.

A vitában emellett többen is felvetették, hogy a rakétavédelmi rendszer bilaterális alapon történő telepítése komoly hatással lehet Lengyelország európai és közép-európai kapcsolataira. Emlékeztettek továbbá arra is, hogy Varsónak az Egyesült Államok Irak-politikája melletti kiállása csaknem 20%-kal csökkentette az Egyesült Államok népszerűségét a lengyelek körében, s nem lenne jó, ha egy újabb rossz döntés tovább növelné ezt az arányt. A közvélemény-kutatási adatok szerint február első napjaiban a megkérdezettek 55%-a ellenezte, és csak 28%-a támogatta a rendszer lengyelországi telepítését.¹⁵

Lengyelország – amelynek sorsa hosszútávon az Európai Unióhoz kötött – abban az esetben válhatna fel az Európán belüli elszigetelődés komolyabb veszélye nélkül az amerikai rakétavédelmi rendszerhez való csatlakozást, ha projekt a NATO keretén belül és Oroszországgal egyeztetve kerül megvalósításra. Ebben az esetben ugyanis Varsó megmaradhat azon az 1990-es évek elejétől követett, s mára jól kitaposott úton, amely a biztonság- és védelempolitikát tekinti Lengyelország hozzáadott értékének az euroatlanti szövetségi rendszerben és az Európai Unión belül.

¹³ Bartosz Węglarczyk: Rozbijam mity o tarczy 1-5. 2007. március 8-9. 12-13.

<http://bartoszwęglarczyk.blox.pl/html>; Bartosz Węglarczyk: Mity i fakty o tarczy. *Gazeta Wyborcza*, 2007. március 26.

¹⁴ „Monika Olejnik rozmawia z prof. Romanem Kuźniarem, politologiem, dyplomatą, byłym szefem Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych.” Radio ZET, 2007. február 12. <http://www.radiozet.pl/gosc.php?id=2108>; Debata „Gazety”: Po co nam tarcza antyrakietowa? *Gazeta Wyborcza*, 2007. március 2.; „Eine Macht kann überall tun, was sie will”, *Der Standard* 2007. március 23.

¹⁵ Polacy o tarczy antyrakietowej. CBOS. 2007. február. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_028_07.PDF